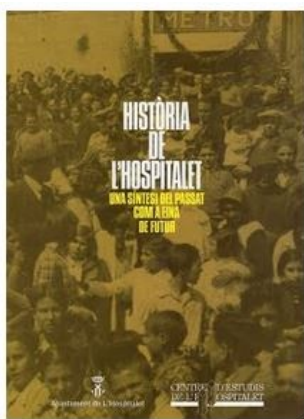

Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur / dir. Joan Camós i Carles Santacana. L'Hospitalet de Llobregat: CEL'H ; Ajuntament, 1997. 247 p. ISBN 84-7826-821-9.

Sumari.

Introducció. Pensant en el futur / Grup d'Història del Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

El medi físic / Antoni Domínguez.

Prehistòria i història antiga / Josep Maria Solias.

L'edat mitjana / Montserrat Cabré, Agustín Castellanos, Francesc Descarrega.

L'edat moderna / Isabel Alarcón, Marta de Planell, Conxi López, Carmen Rodríguez.

El segle XIX / Manuel Domínguez, Marcel Poblet.

El segle XX / Joan Camós, Josep Ribas, Carles Santacana.

Epíleg (1983-1990).

Bibliografia | Fonts arxivístiques | Índex d'il·lustracions, taules, mapes i gràfics.

FOTO 164: Club Pimpinela. El Club Pimpinela, nascut en acabar la Guerra Civil, recuperà la tradició de teatre arrelada a entitats anteriors com l'Univers.

Fotografia. Joan Pallarès i Nebot.

AL'H (AH). Arxiu d'Imatges 4/28, CT

valors, el paper de les entitats, la participació veïnal, la forçada adulació a les autoritats de torn, la segregació classista, etc.

LA DÈCADA DELS CINQUANTA

A l'inici de la dècada dels cinquanta, a l'Hospitalet es va mantenir, en termes generals, una situació de calma i lenta evolució que reflectia els pocs canvis que en relació amb la dècada anterior es van produir. Això, tant pel que fa a l'economia com a les relacions socials i les formes de vida.

A molt estirar, va començar a albirar-se una certa transformació a partir de l'esvaïment de dos fets que es poden considerar característics dels anys quaranta: la repressió política i l'estancament de l'economia, amb l'aparició de recursos submergits, i la fi del mercat negre. Aquest procés va ser

FOTO 165: L'agrupació dels amics de la música, des del seu inici, prengué una actitud oberta i catalanista sota el guiatge de J. Reventós.

AMAT, Albert i GONZÁLEZ Francina. «La música i els seus amics». *Progrés*, núm. 36 (març 1986), p. 11.

una conseqüència directa de la fi del dràstic isolament internacional del règim del general Franco. Un altre factor que va tenir una certa influència pel que fa al trencament d'aquella rutina tan pesant va ser la celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, tant en els actes centrals a Barcelona, el 1953, com en l'etapa de preparació anterior, la Santa Missió, el 1952. L'esdeveniment va palesar el gran contrast entre la misèria quotidiana i l'opulència i el triomfalisme oficial. La disminució de la repressió política es pot explicar pel total anorreament de qualsevol signe d'oposició, o, millor dit, de les formes residuals d'oposició que havien dut a terme antics militants polítics o sindicals no exiliats o traslladats a l'interior. També havia desaparegut una certa activitat de guerrilla urbana que havia tingut repercussions a l'Hospitalet, on el famós maqui local Quico Sabaté gaudia d'un cert carisma. Encara era ben viu el record de l'atrancament del Banc Hispano Colonial (més tard Banco Central), situat al carrer Prat de la Riba cantonada rambla Just Oliveras, l'any 1949, acció protagonitzada per l'esmentat Sabaté i el seu grup.

També, la disminució de l'activitat al mercat negre, el popular estraperlo, és un element a considerar, malgrat que encara es mantingué durant uns anys en actiu. Aquest fet s'explica per la lenta recuperació de la producció agrària, especialment la cerealista, que el 1951 no havia superat encara els índexs anteriors a 1936, i per la subsistència, fins al 1952, del control sobre el consum d'articles de primera necessitat pel sistema de les cartilles de racionament.¹⁸ La producció industrial va recuperar el 1951 els nivells anteriors a 1939, però no així els salaris, que no assoliren fins al 1956.

Testimonis i protagonistes permeten reconstruir l'activitat de l'estraperlo a l'Hospitalet, i aporten dades que indueixen a creure que aquest va esdevenir un model circumstancial d'acumulació, que pot servir de base per a explicar la formació d'algunes fortunes locals. El capital invertit en aquestes activitats assegurava una elevada rendibilitat en un temps molt curt a causa de la forta demanda. Hi ha una relació latent —no demostrable documentalment— entre alguns sectors de la burgesia local, una part dels propietaris agrícoles i dels funcionaris municipals, i àdhuc alguns càrrecs de la corporació local, amb l'estraperlo i l'especulació immobiliària. També s'ha de tenir present, a l'hora d'explicar el volum d'aquesta activitat, la corrupció administrativa, d'una banda, i, de l'altra la tolerància de les autoritats locals de la Comisaria General de Abastecimientos, que possibilitaven una certa impunitat.

L'estraperlo no es va limitar als productes alimentaris de primera necessitat, sinó que abastà

també primeres matèries per a la indústria local, especialment els sectors tèxtil i químic. Aquest sistema d'abastament perdurà fins al final de la dècada, a causa de la limitació imposada pels «cupos». Aquest fenomen queda reflectit en diversos informes de la Secretaria de la Central Nacional-Sindicalista (CNS).¹⁹

A l'inici d'aquest període, la població de l'Hospitalet presentà un creixement lent però progressiu. Aquest increment s'explica per l'augment de la taxa de natalitat en relació amb la contenció del període anterior de guerra i postguerra immediata i, d'altra banda, per l'existència d'un degoteig continuat de població immigrada, que no tingué gaire a veure amb el fenomen immigratori posterior, ja que el d'aquests anys partia d'estímuls d'informació de caràcter familiar. Eren els fills dels immigrants dels anys vint i trenta, els que es beneficiaven de les escasses oportunitats laborals que s'oferien en una ciutat que iniciava una primera etapa de reconstrucció econòmica. Cap a finals de la dècada es produí la primera tongada de l'espectacular creixement de la població: el 71,5 per cent en el període intercensal de 1950 a 1960.

Aquest degoteig migratori, però, provocà situacions dramàtiques per l'escassíssima oferta d'habitatges. Molts van haver de recórrer al sistema de rellogats en pèssimes condicions o, en el pitjor dels casos, al barraquisme. Aquest darrer fenomen es donà a la nostra ciutat en diferents indrets. al barri de Sant Josep, a prop del lloc conegut com el Pont de Matacavalls, al vessant sud de la línia del ferrocarril de Vilafranca, a la Riera Blanca, a Collblanc, i en la modalitat de «refugis», és a dir, coves excavades artificialment als contraforts argilosos del Samontà, especialment a la riera del cementiri i a la riera del Canyet.

En un informe de la secretaria de la CNS del 3 de desembre de 1958, podem llegir: «*el Ayuntamiento de la ciudad con la colaboración de las más importantes industrias de los distintos ramos de producción están llevando a cabo de una forma espontánea y voluntaria la construcción de viviendas de tipo económico para el productor*...»²⁰ Amb aquest projecte urbanístic s'inaugurà el procés de construcció de nous habitatges i d'urbanització de nous barris, que progressivament anaren avançant fins gairebé l'estat actual.

Fins aleshores, l'estructura de la ciutat, centrada en els tres barris tradicionals —el Centre-Sant Josep, Santa Eulàlia i la Torrassa-Collblanc—, poc havia variat d'ençà dels anys trenta. Pràcticament no s'hi havien obert vies noves, ni s'hi havia urbanitzat cap espai important d'ús agrícola. També a partir d'aquestes dates, començaren les transfor-

macions en la tipologia de les construccions. De les cases de dos o tres pisos amb eixida s'avançà en el procés d'enderrocs i el creixement vertical. En el transcurs d'aquest període, la ciutat es va veure incorporada urbanísticament a l'àrea d'influència de Barcelona, a través del Pla Comarcal promulgat per la llei de l'any 1953.²¹ Aquest Pla va ser un dels instruments que lliurà sense condicions la ciutat a l'especulació i a la inversió privada, amb escassos controls administratius.

Atès el triomfalisme de l'època, el to moderat de l'informe que ja hem mencionat ens pot donar la mesura de la realitat en la qüestió de l'habitatge. També en aquestes dates s'acabaren les obres dels primers blocs de pisos amb una concentració notable. Ens referim a les anomenades *Viviendas Onésimo Redondo*, de l'*Obra Sindical del Hogar*, situades al Samontà, al que posteriorment serà el barri de la Florida.²²

Després del període de la immediata postguerra, de forçada presència falangista, les corporacions municipals no van tenir en la nostra ciutat una especial significació política. Malgrat la impossibilitat de trobar documents que facin referència al paper de les faccions polítiques del règim, tant de significació falangista com tradicionalista, diversos testimonis consultats²³ corroboren aquest fet.

La Falange, segons sembla, a part de mantenir un control sobre les organitzacions juvenils oficials —*Frente de Juventudes* i, posteriorment, *Organización Juvenil Española*—, així com l'exclusiva de l'única emissora de ràdio de la ciutat, només duia a terme activitats que es limitaven a poca cosa més que a l'organització dels actes propis de significació falangista. Hom recorda les commemoracions de signe militarista del 18 de juliol o del 20 de novembre. En aquesta darrera data, en record de la mort de José Antonio Primo de Rivera, es feien vetlles i guàrdies d'honor al peu del monument anomenat *Cruz de los caídos*, situat a la cruïlla del torrent Gornal amb la carretera Provincial.

Homes destacats en el període foren: Sandalio Elia Ecay, veterinar —que fou ponent de sanitat i de l'escorxador— i Oscar Moltó, funcionari de la Societat General d'Aigües de Barcelona. Ambdós participaren discretament en la corporació municipal, i sembla que el seu paper es limità al seu àmbit específic, això sí, desplegant una certa activitat de proselitisme.²⁴ L'impopular personatge Ubaldo Linares havia passat a un segon terme. D'altra banda, encara més minvada fou l'activitat del Requetè, el partit tradicionalista que, a través del seu home més representatiu, el comerciant Ramon Garriga, tingué una certa influència en àmbits molt restringits, com el Centre Catòlic, del qual era president.

Les corporacions locals van estar estretament relacionades amb el poder econòmic local. Els batlles del període, primer Enric Jonama, petit industrial del ram químic i funcionari de la CAMPSA i, posteriorment, Josep Teyà, industrial cansalader i ramader, són un bon punt de recolzament d'aquesta tesi.

Aparentment relegats a un segon pla, van intervenir també a les corporacions municipals homes vinculats a l'especulació immobiliària, com Mitjavila. És de destacar una notable representació dels propietaris agrícoles, que amb major o menor proporció es mantingué fins al període de transició iniciat el 1976. Aquesta darrera presència vindria imposada, segons diversos testimonis de l'època, per la persona que al llarg de tot el període franquista influiria de manera decisiva en la composició de les corporacions municipals. Ens referim a Lluís Layola Rovira, president i home fort de l'Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos, considerat peça clau de l'entramat local del sindicat vertical, la CNS.

Al contrari que la Falange, la delegació de la CNS de l'Hospitalet, amb rang comarcal, es mantingué fins a darrera hora al capdavant de les esferes del poder local, amb una incidència notable. Aquest fet responia a les consignes generals del règim, que pretenia fonamentar la seva base social en la trilogia *familia, municipio, sindicato*. Aquesta consigna quedà cada cop més en el paper, ja que en aquella època els sindicats verticals, a l'Hospitalet, van perdre el caràcter marcadament falangista de la primera etapa, i van entrar en un procés de despolitització, entès com la desarticulació gradual del radicalisme falangista, i es decantaven cap a una utilització pragmàtica de la patronal hospitalenca per tal de fer front comú davant —i dins— l'administració, enfront dels problemes de tot tipus que es presentaven en una etapa incipient de creixement econòmic.

En la dècada anterior s'havien constituït els sindicats locals que aplegaven les principals activitats econòmiques de l'Hospitalet: L'11 de juliol de 1944 fou creada l'Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos; el 27 de març de 1947, els sindicats de la construcció, el vidre i la ceràmica, el tèxtil, el metall i el de paper i arts gràfiques.²⁵

A final de la dècada de 1950, l'espectre sindical s'havia eixamplat de forma paral·lela als primers símptomes d'expansió econòmica que van tenir lloc a la fi del període autàrquic, i amb les primeres embranzides del Pla d'Estabilització. En aquest marc general, el 16 d'octubre de 1958²⁶ fou constituït un nou comitè permanent de la delegació de la

CNS, que no oferia gaires novetats respecte a comitès anteriors.

President: Antonio Pueyo Gil (delegat sindical).
 Secretari. Enrique Pardo Blázquez (secretari sindical).
 Vocals: Antonio Albors Blanch (secretari Consell Econòmic).
 Josep Llopis Goyta (vicesecretari Consell Econòmic).
 Ricard Gonell (Vicesecretari Consell Social).
 Lluís Layola Rovira «Prohombre» Hermandad S. Lab.).
 Lluís Surroca (delegat sindical de Sant Just).

Els primers conflictes socials

El març de 1951, com a conseqüència d'un augment de tarifes dels tramvies de Barcelona de 50 a 70 cèntims, s'inicià un boicot que acabà amb vagues generalitzades i aldarulls al carrer. Sembla que va existir inicialment una complicitat de les jerarquies del sindicat vertical. Per als falangistes, es tractava d'una acció de resistència desesperada a favor de la seva posició fins aleshores hegemònica. Per als protagonistes, una majoria ciutadana de treballadors i estudiants, va ser un esclat, fruit d'un seguit de repressions i d'arbitrarietats, el resultat d'una situació de privacions i d'escassetat de tot tipus. El cert és que la manca d'una oposició i d'un moviment obrer organitzats diluï aquests fets, que d'altra banda representaven l'inici del trencament de la forçada passivitat.²⁷

Aquests esdeveniments bàsicament barcelonins tingueren, però, una incidència efectiva a l'Hospitalet. La companyia d'autobusos urbans Oliveras, S.A. (OSA) també havia augmentat el preu dels bitllets. Aparegueren a la ciutat diverses pintades, com «Fuera la OSA. Boicot». Especialment a partir del divendres dia 2, els autobusos circularen amb l'únic passatge d'una parella de la policia armada, a més del conductor i el cobrador. Alguns autobusos foren apedregats. També a la carretera de Collblanc, justament al lloc on tenien l'inici i la fi diverses línies de tramvies, hi hagué aldarulls, i es practicaren diverses detencions. Hom també té notícies de l'apedregament del tren dels Ferrocarrils Catalans (el Carrilet), així com de les llargues corrues de treballadors als carrers a les hores punta d'anada i tornada de la feina. El dia 12, la consigna de vaga havia arribat a l'Hospitalet i va afectar diverses indústries, entre elles La Farga, probablement la de major concentració obrera en el ram metal·lúrgic.

El gener de 1957 es desencadenà novament un moviment de boicot als tramvies a causa d'una altra pujada de tarifes. La participació popular hi fou

notable, i especialment activa la de grups d'estudiants. Paral·lelament es llançaren convocatòries de vaga, que a l'Hospitalet tingueren la seva repercussió. Així podem veure informes tan contradictoris com aquests, procedents de la secretaria de la CNS local.²⁸

«(...) *Ambiente político social de la Comarca.*

1. *Político* — Como ya se hacía constar en los partes anteriores, las masas productoras parece ser que no prestan el menor interés a los asuntos políticos, no ya en el régimen interior de nuestro país, sino incluso en los asuntos políticos del extranjero.

2. *Social* En esta Comarca apenas si se ha notado la resistencia feroz que se notó en Barcelona, con el asunto de los tranvías, si bien se comentó que lo de los tranvías era un pretexto para demostrar su desagrado por la subida de precios en los primeros artículos de alimentación, vestido y calzado.

A pesar de la anunciada huelga para el ppdo. día 21 de los corrientes, ningún productor faltó a su trabajo, si bien hubo algunos grupos que intentaron coaccionarles para que abandonaran el mismo, y habiendo tenido contacto permanente esta Delegación Sindical con la Comisaría de Policía se abortaron cuantos se iniciaron.

Es de destacar que en la empresa Trinxet con más de mil trabajadores, el día indicado se personó y montó guardia en el interior una sección de la Guardia Civil al mando de un oficial. Los enlaces de la referida empresa se personaron en esta Delegación suplicando que se anulara esta vigilancia en el interior de la fábrica, dando su palabra de que no sólo no querían la huelga sino que la repudiaban, pero que también les ofendía el tener que trabajar bajo la amenaza de los fusiles.

Esta Delegación Sindical al ponerlo en conocimiento de sus Jerarquías Superiores, debió de anular y dar orden de retirada de dichas fuerzas armadas ya que una hora después de la anteriormente citada, se volvieron a personar los antedichos enlaces dando las más expresivas gracias a la Organización Sindical por las atenciones que tenía para con sus problemas (...)

Aquest informe reflecteix la capacitat d'intervenció de la CNS en qüestions que —com la retirada de la guàrdia civil d'una fàbrica— sembla que eren competència del governador civil. L'extensió del conflicte no es limità a Can Trinxet, empresa del ram tèxtil, com assenyala l'informe, sinó que es generalitzà arreu de l'Hospitalet. Els treballadors que havien de fer ús dels transports públics de superfície optaren, com el 1951, per anar a peu, la qual cosa a la pràctica significava una mobilització massiva al carrer.

Malgrat que no es tenen notícies d'un moviment obrer organitzat, l'any següent, concreta ment l'abril de 1958, es produïren alguns intents de vaga en empreses del ram tèxtil i del metall.

Se'n tenen notícies concretes de les fàbriques Godó i Trias i Auto Electricidad.²⁹ Hom creu que estava naixent un moviment espontani, sense direcció, que esdevindria el substrat del futur moviment obrer.

EL MOVIMENT OBRER I POPULAR (1958-1973)

Les freqüents vagues a finals del decenni dels cinquanta eren el fruit de la contradicció entre, d'una banda, l'inici de l'augment de les taxes de guany dels empresaris, que es beneficiaven del nou gir que havia pres l'economia amb el Pla d'Estabilització, i, de l'altra, el manteniment de condicions salarials i de vida negatives per als treballadors i les classes populars.

Amb l'entrada dels ministres de l'Opus Dei —els anomenats tecnòcrates— al govern del general Franco, es consolidà el procés que havia de desembocar uns quants anys més tard en un ampli pla de desenvolupament, amb el vistiplau de l'Organització Europea per la Cooperació i el Desenvolupament (OCDE). La principal característica d'aquest fou un espectacular creixement de la producció de béns de consum, que alhora generaria una creixent onada reivindicativa de les classes menys afavorides, en demanda de participació en forma de beneficis socials. També és prou conegut que en aquest període fou destacat l'increment dels ingressos de l'Estat gràcies a l'èxit del turisme i a les remeses de treballadors emigrats a diversos països d'Europa.

En aquest marc de condicions, amb una agitació i una acció reivindicativa creixents, amb l'aparició dels primers nuclis de Comissions Obreres (CCOO), el règim franquista es veié forçat a apostar per un gir aperturista que convivia amb campanyes tan bel·ligerants com ho fou el 1964 la dels XXV años de paz.

A l'Hospitalet, durant la primera etapa d'aquest període, diversos col·lectius de treballadors, especialment del ram tèxtil i del metallúrgic, protagonitzaren actes reivindicatius aïllats. No sabem amb exactitud si aquestes accions eren dutes a terme per elements residuals dels sindicats de classe anteriors a 1939 —CNT i UGT— o si els protagonitzaven elements incorporats de nou que havien donat el pas del trencament de la por, i que pertanyien a les noves generacions que no havien viscut directament la guerra ni la repressió posterior.

Informacions obtingudes gràcies a dirigents actuals de la CNT i de CCOO coincideixen a assenyalar que no hi va haver una vinculació clara entre

Notes

1. Vegeu *Llibertat*, 20 febrer 1931 i 20 de juny 1931.
2. *Gaceta de Madrid*, 17.XII.1925.
3. Sobre Tomás Jiménez, vegeu l'article de MUNTANER P., *Tomás Jiménez Bernabé, un bastón de mando, una ciudad y una avenida*, publicat a *Hospitalet*, núm. 79, 1973.
4. Vegeu entrevista a Francesc Pedra, «*L'Avenç*», maig de 1983.
5. Es pot seguir el procés revolucionari de desembre del 1933 per mitjà de la premsa de Barcelona: *Las Noticias*, *La Humanitat*, *La Publicitat*, *El Día Gráfico*, en les quals hi ha constants referències.
6. Vegeu CAMÓS, J., «L'activitat econòmica a l'Hospitalet (1923-1946)», *L'Avenç*, maig 1983.
7. Vegeu UCELAY-DA CAL, *La Catalunya Populista*, Ed. La Magrana, 1982, p. 29.
8. Vegeu SANTACANA, Carles, «Poder local i canvi socio-econòmic (1936-1939)», *Identitats*, núm. 0, 1987.
9. Vegeu SANTACANA, Carles, «La col·lectivització a l'Hospitalet de Llobregat» dins *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat*. Barcelona C.E.B.LL. (D.A.), 1989, pp. 489-580, on estudia l'Agrícola col·lectiva i la indústria tèxtil Albert Germans, així com el nou ordre econòmic que s'impulsà.
10. També Carles Martí Feced passà a ocupar la sotsecretaria de la Conselleria de Finances. Ambdós tingueren una importància cabdal durant el període republicà. Ramon Frontera fou nomenat, el novembre, representant de la Generalitat per afers econòmics, i Carles Martí Feced, conseller de finances de la Generalitat.
11. Per les mateixes dates aparegué també a l'Hospitalet el setmanari *l'Amunt*, portaveu del PSUC local.
12. SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a., *La Repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Edicions 62, Barcelona, 1985.
13. Com a mostra del que significa l'exili, és útil el llibre de memòries d'un militant hospitalenc d'ERC. MORAL I QUEROL, Ramon, *Diari d'un exiliat*. PAM, 1979.
14. AL'H, «Secretaria, 1939».
15. *Op. cit.*, pp. 312 a 315.
16. Les dades són extretes d'edictes publicats al Butlletí Oficial de la Província de Barcelona.
17. FORTUNY, Jaume, *Tornarem a morir*, Ed. Pòrtic, 1984.
18. Vegeu, ARDIT, M., SALES N., i BALCELLS A., *Catalunya sota el franquisme 1939-1975*, a *Història dels PP CC.*, Edhasa, 1980.
19. Informe Secretaria CNS, 27.6.57 Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
20. Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
21. Vegeu NAVARRO, Ferran, «Els plans de l'Hospitalet», *Quaderns d'Estudi*, núm. 8, novembre 1988.
22. Informe Secretariat CNS, 27.4.57, Arxiu de Cervera, lligall, núm. 3.498.
23. Enregistrament Josep Morera, p. ex.
24. Enregistrament Jaume Josa.
25. CNS (Cervera).
26. CNS (Cervera).
27. Vegeu FANÈS, Fèlix, *La vaga de tramvies de 1951*, Laia, Barcelona, 1957.
28. Informe CNS 27.1.57, Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
29. Informe CNS 9.4.58, Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
30. *L'Estaca*, núm.13, juliol 1978.
31. BOTEY, J., «Visió de l'Església des de la cultura de carer», *Quaderns de Pastoral*, 1987.
32. «Aspectes socioculturals de l'Hospitalet», *Quaderns d'Estudi*, núm. 4.
33. VILAR, S., «Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura. 1939-1969», Éditions Sociales, París, 1968.
34. VILA, J., «La premsa a l'Hospitalet 1955-1980», *Quaderns d'Estudi*, núm. 4.
35. VILLAGRASA, E., «Hospitalet, una ciudad en marcha».
36. *Reflexions i propostes per a una política d'ordenació i protecció de l'agricultura al Baix Llobregat*, Unió de Pagesos, octubre de 1980, i RIBAS, Francesc, «L'agricultura a l'Hospitalet i la seva connotació amb el Baix Llobregat», *Quaderns d'Estudi*, núm. 3, octubre de 1987.
37. Vegeu MOLINERO, C. i YSÀS, P., *L'oposició antifeixista a Catalunya 1939-1950*, La Magrana.
38. Enregistrament Felipe Gómez i Mercè Olivares, abril de 1989.
39. *Boletín de Información Municipal* núm. 68, 4t. trimestre.
40. «Fent camí», núm. 1, 24.7.76, Portaveu de la Marxa.
41. Vegeu fulls volants de l'ADH.
42. Vegeu *L'Estaca*, núm. 13, 6 al 12.7.78, article de GÓMEZ, Conxita, «Jaume Valls bueno como el pan, duro como la piedra».
43. Arxiu de Cervera. Lligall 3489. Conflictes col·lectius.
44. Revista *Arreu*, núm. 35, 21.11.76, p. 14.
45. Entrevista Paco Pareja, maig de 1987.
46. Entrevista Paco Giménez, exsecretari General USO-Catalunya, maig 1989.
47. Composició secretariat:
Secretari General. Jaume Valls; Secretari d'Organització: Santiago Díaz; Secretari de Finances: Dositeo Talavera, Secretària de Formació: Mercè Romans; Secretari de Tècnics i Professionals: Jordi Guillot; Vocals: Vicenç Ventura, Pep Ribas, Antonio Ruiz, Josep Ferrero.
48. Actes, Arxiu Unió Local CCOO de l'Hospitalet.
49. Entrevista, maig 1989.
50. *L'Estaca*, núm. 8, 1 al 7/7/78, pàg. 14.
51. ROSSELLÓ, X, «La Mobilitat obligada a l'Hospitalet segons el padró de 1981», *Quaderns d'Estudi*, núm. 1, març 1987.
52. COMPANYY, E., «Ayuntamiento: mandan los de siempre», *L'Estaca*, núm. 1, p. 13, 19 d'abril de 1978.